

A KÉPTÁRALAPÍTÓ HÁRS ÉVA

(I. rész)

Martyn Ferenc és a modern képzőművészet kontextusában

„Az hiszem, nagy kegy a sorstól, hogy azt csinálhattam mindig, amit szerettem” – írta Hárs Éva egy 1997-ben kelt levelében, melyben élete alakulását összegezte fotóművész, fényképész egykori főnökének, Kálmán Bélának, aki 1956-ban az USA-ba emigrált.¹ Ebből a levélből és lányától tudtam meg sok mindent, amiről ő maga nemigen beszélt. Nem tudtam, hogy 1929-ben, amikor ő egyéves volt, meghalt zsidó vallású apja, és Évát 1944 májusában, még nem egészen tizenhat évesen két nővérével együtt Auschwitzba deportálták, ahonnan két nővérét elveszítve tért haza, és a szörnyű emlékeket évtizedekre mélyen magába zárva kezdett új életet.

Veszprémben 1947-ben felsőkereskedelmi érettségit tett, majd munkát vállalt Budapesten a „Kálmán Fotó” Műteremben, ahol az egyik nővérétől látott pénzkereső szakmát választva kitanulhatta a fényképezést. 1949-ben letette a fotós segédi vizsgát. Ez a tudása nemcsak első pénzkereső lehetőségeinél, hanem később művészettörténeti munkájában is hasznára vált: első pécsi kiállítási katalógusaiban ő szerepel fotósként is. Munka mellett 1949–1951 között az ELTE Bölcsészettudományi Karának esti tagozatán elvégezte a művészettörténet-muzeológia szakot (évfolyamtársai többek között Körner Éva és Frank János voltak). Egyetemi kirándulásként járhatott először Pécsre 1949-ben, Martyn Ferenc vezette ott a hallgatókat, akikre nagy benyomást tett,² s talán innen indult későbbi inspiráló kapcsolatuk.

Hárs Éva 1952-ben Berlinben dolgozó férjéhez csatlakozva egy évig látogathatta a Humboldt Egyetemet, elmélyítve osztrák anyjától eredő némettudását. Ehhez később francia és olasz nyelvismeret is társult. Ez az 1950-es években nem volt szokványos, de ma már mindannyian tudjuk, hogy szükséges a nemzetközi tájékozódáshoz, majd igazgatóként a széles kapcsolatteremtéshez. Azt saját tapasztalatból tudom, hogy elkötelezett művészettörténész, muzeológus lett belőle, aki nemcsak nagyon szerette, hanem sokoldalú tehetségével, nagy munkabírásával, tudományos, szervező tevékenységével, amíg ereje engedte, aktívan szolgált a szakmát több mint fél évszázadon át.

Bár Veszprémben született, igazi otthona Pécs lett. Férje, Sarkadi György 1955-től ott kapott állást, majd lett a városi közművek felügyelője. Mindkettőjüket vonzotta az ön-

¹ Kálmán Béla (1921–2005) műterme, a „Kálmán fotó” 1945–52 között működött Pesten a Deák térnél álló Anker palotában. Itt lett fényképész Herskovits (Hárs) Éva 1948–49-ben. Mestere az államosítás után külföldi karriert keresve jutott 1956-ban Chicagóba, 1968–80 között alkalmazott grafikai és reklámfotó-műtermet nyitott Bostonban. 1983-ban Hárs Éva megrendezte kiállítását Pécsen, a Janus Pannonius Múzeumban, valamint a Budapesti Történeti Múzeumban, immár számítógéppel módosított felvételeit is bemutatva. Lásd: Hárs Éva összegző levele Kálmán Bélának. Pécs, 1997. 10. 15.

² Martyn azt mondta „ő egyrészt realista, másrészt szürrealista. Mint Géza vezér, hogy két istennek is tud áldozni... Realista képei se voltak olyan nagyon realisták. A szürreális dolgokat pedig csinálta, és nem is titkolta.” Bán András beszélgetése Frank Jánossal 1988. 10. 24. és 25. MNG Adattár 23 113/1990

álló gyakorlati munka kipróbálása egy meglehetősen szűz területen. Baranya központjában bontakozott ki Hárs Éva művészettörténeti munkássága. A város Budapesttől távol esett, e hátrány azonban előnnyel, kevesebb megkötéssel is járt, művészeti élete szabadabb volt. „Pécs képzőművészei talán pár évvel megelőzték ekkor a hazai fejlődés ütemét, de ezzel előbbre is vitték azt.”³ A déli periferiára eső város tradicionálisan modern művészeti központ-jellege 1957-től újra felerősödött. Ebben nagy szerepet játszott Aczél György, Kádár János pécsi kötődésű barátja, aki 1957–85 között a kultúrpolitikát meghatározta és személyes indítékokból Pécsset kiemelten támogatta, valamint az ügynevezett „vidéki-európai” Martyn Ferenc hazai és nemzetközi elismertsége, szervező, oktató, ösztönző aktív jelenléte is. Meghatározó volt számára Martynnal közös tevékenysége, s idővel helyi kötődésű kutatásai országos jelentőségűekké váltak, sőt nemzetközi szinten is rendezett kiállításokat és publikált. Ez a Budapest-centrikus szakmában Pécsről nem volt könnyű. Bizton állíthatom, hogy nem ismerjük elég jól tevékenységét, hiszen szerénységében sohasem magát helyezte előtérbe, hanem az ügyeket, a vállalt feladatokat. Szerencséje volt a városnak, amikor Hárs Éva 1955-ben ott vállalkozott vidéki munkára.

Akkortájt országsszerte kevesen voltak a vidéken dolgozó művészettörténészek, mint például az idősebbek közül Csatkai Endre Sopronban, a Hárs Évával egy időben kezdők közül Frank János 1951–55 között a szentendrei, 1952-től Mucsi András a békéscsabai (majd esztergomi, szentendrei), Szelesi Zoltán a szegedi múzeumban stb. Baranyában Zengővárkonyban élt a két világháború között elvonulva a filozófus, esztéta Fülep Lajos, aki mielőtt 1951-ben az ELTE művészettörténész professzora lett, a harmincas években a pécsi egyetemen tanított, és barátság fűzte Martyn Ferenchez.

Hárs Éva – a kitűnő eredménnyel elvégzett egyetemi tanulmányok után – 1951–53 között adminisztratív tapasztalatokra tett szert az Ortutay Gyula vezette Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában, ahol a vidéki múzeumok szakmai irányításába kóstolt bele. Foglalkoztatta a hazai képtárak rendszerének kialakítása, s többek között Pécsset is fontos helyszínnek tekintette ebből a szempontból az 1952-es országos képtártervében. A Központ átszervezésével 1953–55 között a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályán folytatta muzeológusként munkáját az egyházi- és magángyűjtemények előadójaként. Az erősen kötött adminisztratív rendszerből joggal vágyott el az önálló szakmai feladatok felé. Erre kínált lehetőséget a bővülő múzeum Pécssett, ahol a régész igazgató mellett személyében először állt munkába művészettörténész. A különféle szakterületeket összefogó múzeumban csak ekkor alakult Képző- és Iparművészeti Osztály, ahol csaknem tizenöt évig csoport-, majd osztályvezetőként dolgozott. 1969-től, egyedülállóan az országban, mint nő és művészettörténész, további tizenöt évig tevékenykedett a Baranya Megyei Múzeumok igazgatójaként. Tehát Pécshez kötődik egész munkássága.

A régészeti, néprajzi, természettudományi osztályokat 1951-ben minisztériumi rendelet alapján összevonták, az így létrejövő Janus Pannonius Múzeumban előbb Iparművészeti Osztályt szerveztek.⁴ Ide tartozott ekkor az 1948-ban államosított Zsolnay-gyár mintegy tizezer darabos kerámiagyűjteménye. A Káptalan utca 2. alatt 1955-ben a városi és helytörténeti gyűjtemény mellett kapott szűkös helyet a Képző- és Iparművészeti Osztály, ahol elsőként és majdnem egy évtizeden át egyetlen szakemberként Hárs Éva működött. A Zsolnay-kerámiakiállítás itt nyílt 1955 novemberében. A kerámiaanyag kezelése és feldolgozása mellett 1960 őszeig a helytörténeti gyűjteményt is ő dolgozta fel.

³ Hárs Éva: A pécsi képzőművészet kis tükre. 15 részes sorozat a *Jelenkorban*. Pécs, 1970–72. Az idézet: 1971. 12. 1150.

⁴ Sarkadi Eszter: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. In: *JPM Évkönyv*, Pécs, 1974. 373–387.

Hárs Éva legalább tizenhárom kötetet és minimum száz cikket számláló publikációi betekintést adnak tevékenységének fő vonulataiba, melyek párhuzamosan futottak a képzőművészet és az iparművészet területén. A Zsolnay-kerámiagyűjtemény gondozása, történetének múzeumi, adattári és levéltári kutatása meg-megújuló intenzitással vonul végig pályáján. (Erről Csenkey Éva szól az avatott társ szemével ugyanitt.) Magam Hárs Éva képzőművészeti vonatkozású tevékenységére, kiemelten Martyn Ferenchez kapcsolódó munkásságára koncentrálok.

Kezdő muzeológusként hamar bele kellett tanulnia a kiállítások rendezésébe, melyek érthetően elsősorban Pécs és Baranya megye művészeihez kötődtek. Vezető egyéniségük a háború alatt Párizsból visszatért Martyn Ferenc (1899–1986) volt, aki a Képzőművészek Szabadszervezete Pécsi Csoport elnökeként már 1946-ban Budapestről egy főleg kisplasztikákból álló kiállítást szervezett (szerepelt benne Forgács Hann Erzsébet is!), és Pécssett állandó képtár szükségességét hangoztatta. Első lépésként a Szépművészeti Múzeumtól szeretett volna százhusz képet kapni letétbe, sikertelenül. Aktív jelenlétével a pécsi művészet felpezsdült. Erről, a koalíciós évekbeli eseményekről, majd az 1950-es évek vitáiról Hárs Éva későbbi publikációjából kapunk helyzetképet a korabeli sajtón kívül a művészeknél, elsősorban Martynnál talált dokumentumok alapján.⁵

Tanulságos számba venni, hogy Hárs Évának Pécsre érkezve 1955 második felében milyen tárlatok megvalósításában kellett részt vennie. Alapvető, egész életére kiható tanulsággal szolgáltak számára Martyn Ferenc *Dunántúli tájak* című, valamint Simon Béla *Baranyai képek* című kiállításai.⁶ De akadtak további, csekélyebb érdekű feladatai is. Szakmai odaadással vállalt programja lett a pécsi–baranyai művészek bemutatása, munkásságuk publikálása.⁷ 1957-ben a Pécs–Baranyai Munka-csoport Martyn-kiállítása után rövid időre (1958–60) elvállalta a Martyn elnökletével újjászervezett vezetőségben a titkári feladatkört. Így jutott rá az 1959-es pécsi Tavasz Tárlat társrendezői és fotós feladatain túl a katalógus bevezetőjének megírása.⁸ Ebben jó reménnyel hirdette a két évvel korábbi, nyitottságával „elhíresült” pesti tárlat után a vidéken könnyebben remélt kapunyitást a különféle törekvések előtt, az útkereső, elvontabb nyelvezetű művészet elismerését. Nem kevesebbet tűzött ki célul, mint a fővárosi szint elérését. Az akkor úgymond kötelező népművelési feladatokon akart tudományos igényességgel túllépni a kortárs tendenciák vizsgálatában. Ez a művészettörténeti szakmában szokatlan, merész lépésnek számított az 1950-es években. A szakma inkább a múlthoz, annak kevésbé publikált mestereihez fordult. A kortárs, főleg a szocreáltól elütő művészettel való foglalkozás kockázatos volt, művészetpolitikailag ugyancsak problematikus, amit regisztrálnak a *Dunántúli Napló* cikkei és a pécsi tavasz tárlatot követő „dühös vita”.⁹

⁵ Hárs Éva: A pécsi képzőművészeti élet 20 éve. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1963. 297–316.

⁶ Simon Béla (1910–1980), az Erdélyből áttelepült székely, expresszív, dekoratív tájképfestő pályája második felében Baranyához kötődött, és híressé lett alsószentmártoni bosnyák és cigány folklórtól ihletett erőteljes színvilágú életképeivel. Hárs Éva a helyiek közül méltán kiemelve publikált róla a *Művészetben* (1961/2, 1967/3), a *Jelenkorban* (1964/8), bevezető tanulmányt írt 1970-ben és 1980-ban rendezett további pécsi kiállításainak katalógusához, művészetét méltatta a *JPM Évkönyvben* (1971) és a *Mai magyar művészek Képzőművészeti Alap Kiadónál* megjelent könyvsorozatban (1976). Ő írta a *Művészeti lexikon* és az *Artportal* cikkét a művész haláláig végig követve, megfelelően értékelve a baranyai világhoz kötődő művészetét.

⁷ A *Dunántúli Naplóban* 1955. október 19-én jelent meg Hárs Éva cikke a Baranya Megyei Képzőművészeti Kiállításról. A napilapok mellett pályája során sokat publikált a *Jelenkorban*, melynek 1965 októberében egy időre művészeti vezetője lett.

⁸ *Pécsi Tavasz Tárlat*. Rendezte a Műcsarnok és a Képzőművészek Baranya Megyei Munkacsoportja, Katalógus-bevezető Hárs Éva. Pécs, 1957.

⁹ „Életre-halálra szóló támadás-védekezés helyzet alakul ki” Lásd Hárs Éva visszaemlékezése a vitaestre az általuk titkon átmásolt magnószalagok meghallgatásakor, 1983. 12. 01. gépirat

A „kísérletezés” lehetőségét Hárs Éva már két évvel korábban nyíltan felvetette Martyn Ferenc művészetéről írott első tudományos tanulmányában.¹⁰

Martyn nemzetközi és hazai elismertségével,¹¹ nagy tekintélyével állt Hárs Éva törekvései mellett. Kettőjük tandemje meghatározóvá vált Pécs művészeti életében. A párizsi absztrakt-szürrealis korszakát itthon folytató, baloldali elkötelezettségű közéleti ember színvonalas szervező tevékenysége mellett¹² folytatta absztrakt festői tevékenységét, élénkebb színekkel, optimizmussal telve. Az álmodozó, emlékeit festő kiforrott, rangos művész életműve ellentmondások között alakult a történelmi és egyéni sors Szküllái és Kharübdiszzei között. Ekkor a kommunista párt tagja volt Martyn Ferenc és az lett Hárs Éva is, aki erről így írt 1997-es, már idézett levelében: „A párttagságom: az afféle csendestársi tagság volt, jobbra azért, hogy háborítatlanul foglalkozhassam a modern absztrakt művészettel és művészekkel, s istápolhassam a nagytökés ellenségnek tartott Zsolnay családot.”

Martyn képeinek színvilága 1950-től nemcsak komorabbá vált, hanem vitatható tematikus sorozatot is festett *Vázlatok a kuruc korból* címmel. A megkívánt figurativitás, a történelmi téma irányába tett engedményét az expresszív, konstruktív szerkezeten alapuló megoldással két oldalról eltérően ítélték meg, Hárs igyekezett formai oldalról mentesíteni.¹³ A figurativitás és az absztrakció váltotta munkásságában egymást. Mentsvárrá, a természethez kötődés bizonyosságává a tájkép vált ekkor. A mestermotívum előtt kezdett rajzát gyakran elvont szín- és formarendbe szervezte, realista és elvont képeket alkotva. Hárs Éva későbbi monográfiájában hangsúlyozta, hogy Martynt a dunántúli táj szeretete vonzotta vissza és kötötte végleg Magyarországhoz. Említenünk kell személyes kötődéseit, akiket többször lerajzolt¹⁴ – pécsi feleségét, valamint író, költő barátait: Weöres Sándort, Csorba Győzöt, Várkonyi Nándort és mindenekelőtt Takáts Gyula kaposvári költőt és múzeumvezetőt, akivel élethosszig együttműködött kiállítások és kiadványok szervezésében. Ehhez a kiemelt irodalmi körhöz kapcsolódhatott általa Hárs Éva. Martyn, úgy vélem, még az ő számára sem volt teljesen kiismerhető. Talán különös, máig rejtélyes, Pécs és Budapest között ingázó magánéletére is utalt, amikor Hárs Évának így nyilatkozott: „Egyedül az utazás vonz és életem nagyobb fele tulajdonképpen járás-kelésben telt el.”¹⁵

¹⁰ Hárs Éva: Gondolatok Martyn Ferenc művészetéről. A művész tíz rajzának bemutatásával. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1957, 14–21. Ujraeközlése: *Közelítések. Írások Martyn Ferencről, az emberről és a művészről*. Szerk. Tüskés Tibor. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 1984. 70–80.

¹¹ Hárs már a két háború között kapcsolódott a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társaságához, igaz, figuratív képekkel és az elvont művészeket tömörítő Abstraction–Création tagjaként Párizsból küldött képeket az 1938-as absztrakt kiállításra Budapestre. 1946-ban Kállai Ernővel közösen szervezte az Elvont művészek első magyarországi csoportját az Európai Iskolából kiváló absztrakt művészekből Budapesten. Az Elvont művészek szabadszervezetében 1946-ban nyílt Martyn önálló kiállítása, melyet 1947-ben egy pécsi tárlat követett.

¹² A Művészeti Dolgozók Szabad Szervezetében országos elnökségi tag lett, s érthető, hogy Baranyában a helyi csoport elnökeként nagy befolyásra tett szert, de szervezett munkásakadémiát és 1947-ben a Városi Múzeumban munkásszakköri tárlatot, szakmai előadásokat stb.

¹³ Hárs Éva: *Vázlatok a kuruc korról*. Martyn Ferenc festménysorozata. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1966, 259–265. A komponálás fontosságát az I–VIII. táblákon Lantos Ferenc szerkezeti ábrái is alátámasztották.

¹⁴ Hárs Éva: A portré Martyn Ferenc művészetében. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1968, 291–299. Sajnos nem árul el sokat a személyes relációkról, ami Martyn zárkózottságára is vall. Az 1940-es években a *Sorsunk* irodalmi folyóirat művészeti szerkesztőjeként hozta le társairól Várkonyi Nándor, Weöres Sándor, Csorba Győző olajjal (1942), majd tussal (1947/8) készült portréit. Várkonyi Nándorról az 1960-as években is rajzolt ceruzával portrét, ahogy Kassák Lajosról (1963), Fülep Lajosról (1964), Hamvas Béláról (1967), sőt Takáts Gyuláról három rajza is fennmaradt (1967). Lásd: Várkonyi Nándor: A munkatárs. In: *Közelítések*. i. k., 67–69.

¹⁵ Hárs Éva: *Martyn Ferenc*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1975, 15.

A frissen Pécsre érkezett fiatal művészettörténész Martyn Ferencel mindjárt 1955-ben, *Dunántúli tájképek* című kiállítása kapcsán került életre szóló munkakapcsolatba. A tájkép a sokoldalú festő mindvégig kedvelt műfaja volt, de korszakonként számos stílusvariánsal. Látványközelibb képei kompromisszumnak tűnnek a Rákosi-korszakban, amikor hivatalosan elítélték az úgynevezett „szélsőségesen individualista, irracionális műtermi játékokat”.¹⁶ Hárs Éva és Martyn Ferenc munkakapcsolatából hamarosan személyes jó viszony alakult, melyet elmélyített a művész pécsi feleségének, Wiesenberg Klára zongoratanárnőnek Hárs Évához fűződő bizalmas, élethosszig tartó barátsága, melyet a zsidóüldözés során átélt borzalmak közös emléke is szorosabbá fűzött.

Martyn Ferenc Pécs kulturális életét meghatározó, szervező és Hárs Éva számára atyailag támogató, védő, művészi mércét szabó jelenléte hamarosan csaknem egy életre művészettörténeti céljává tette a művész munkásságának vele együtt történő, monografikus, tudományos feldolgozását. Először az 1940–56 között készült művek számbavételére, leírására, fotózására került sor. Hárs Éva mint tanult fényképész eleinte a felvételeket is maga készítette, csak később kapcsolódott be a munkába és lett közös barátjuk Nádor Katalin,¹⁷ akit Hárs Éva hívott 1961-ben a JPM-ba fotósnak. Martyn legfrissebb munkáival kezdeni ezt a gigantikus feladatot nemcsak könnyebb hozzáférhetőségük miatt volt logikus, hanem jó alapul szolgált a készülő újabb kiállításához, amelyre a pécsi Járási Tanács dísztermében került sor 1957-ben az elmúlt tizenöt év terméséből. A JPM és a Múcsarnok közös, nagyobb szabású bemutatójára óvatosan csak realiztikus ábrázolásokat választottak ki, kiemelve például a pécsi *Gyárváros* ábrázolását, de a dunántúli képek mellett francia, spanyol, olasz tájak is helyet kaptak, ahogy néhány csendélet és portré is.¹⁸

Ekkor jelent meg Hárs Éva említett tanulmánya, a *Gondolatok Martyn Ferencről* a JPM 1957-es Évkönyvében. Az 1956 utáni rövid kulturális fellélegzés idején bátran vetette fel a jelenkori művészet tárgyalásának problémáit. Művészettörténeti céljának tekintette, hogy „elvessük a hamisat, a szemfényvesztőt és kiemeljük a homályból a maradandót, hogy ezáltal a fejlődés élvonalába állítsuk azokat a művészeket is, akik eddig meg nem értve elzárkóztak.” A Rippl-Rónai mellett fogadott fiúként felnőtt Martyn párizsi tapasztalatai alatt elmélyült mesterségbeli tudására hivatkozott, és a lassan bontakozó „realizmus és modernizmus”-vitát megelőgezve, mintegy fordított gondolkozással leszögezte, hogy „Martyn Ferenc a kísérleti absztrakció eredményeit is felhasználta a realista ábrázolásban.” Kész volt tehát a kompromisszum, és Hárs Éva friss tájékozottsággal az avantgárd létjogosultságát a technikai forradalom hatásával igyekezett magyarázni, és nem ment bele az ábrázoló vagy nonfiguratív művészet elsődlegességéről folyó vitákba. Vallotta, hogy „hibát követ el, aki a kettőt szembeállítja, mert hiszen csak egyfajta művészet van: jó művészet.” Merészen súlyos bűnnek ítélte, ha nem vesznek tudomást az absztrakt művekről, hiszen „ugyanazon valóság más vetületben. – Egyszer szerkezeti elemekre bontva – másszor mindennapi külsőségeiben ábrázolva.” Jellemző, hogy 1957 után is harcot kellett folytatnunk a Martyn Ferencről szóló tanulmány megjelentetéséért – emlékezett vissza Dávid Katalin, akit többször hívtak előadni Pécsre a modern művészet-

¹⁶ Lásd: Végvári Lajos bevezető tanulmánya. Pécs-Baranyai Országos Képzőművészeti kiállítás katalógusa, Pécs, 1955.

¹⁷ Nádor Katalin (1938–2018) a bravúros mütárgyfotózás mellett avantgárd fotóművészeti tevékenységet fejtett ki. *Évezredek plasztikái* címmel volt kiállítása 1970-ben Pécsen, majd 1971-ben Budapesten. Jelenleg a budapesti acb Galéria tulajdonában.

¹⁸ *Martyn Ferenc festőművész kiállítása tizenöt év festményeiből*. Katalógus. JPM – Múcsarnok, Pécs, 1957. A megnyitóján jelen volt Kállai Gyula, az MSZMP kulturális bizottságának elnöke, akivel a művész és a muzeológusok közös megbeszélést folytattak. Lásd: Martyn Ferenc: *Levelek Takáts Gyulának.1943–1980*. (Szerk. Tüskés Tibor). Pécs, 1999.

ról.¹⁹ Hárs Éva Martynra utaló, vele együttműködve kialakuló nyitottabb szemlélete 1960 körül már az irodalmi és képzőművészeti viták kereszttüzebe került. 1961-ben a *Művészet* hasábjain zajlott „művészeti dekadencia-vitá”-ban képzetlen hozzászólók politikától megszabott vagdalkozása zajlott. Pécsről egy szüklátókorú, tendenciózus, autodidakta szobrász-restaurátor, Keresnyi József írását közölték, aki Pécsset a nonfiguratív irányzat egyik magyarországi fellegváraként ítélte el, erősen vádolva Martynt és körét társadalmi valóságtól elrugaskodó dekadens formalizmussal, ezoterikus valóságellenességgel (*Művészet*, 1961/10, 47–48). A kultúrában ekkor újra erősödő megkötések elérték Hárs Éva következő tudományos tanulmányát, melynek közlését a helyi pártszervezet a JPM Évkönyvből az alábbi levéllel letiltotta:

„Baranya Megyei Tanács VB. elnök levele
Dombay János elvtársnak,
a Janus Pannonius Múzeum igazgatójának, Pécs, 1960. március 2.

A Megyei Tanács VB. elnökségével felülvizsgáltam a múzeum kiadásra kerülő 1959. évi

évkönyvének anyagát. A Baranya megyei Párt VB. agit.prop osztályával egyetértésben úgy döntöttünk, hogy az évkönyv kiadásával egyetértünk. Kivételt képez ez alól Sarkadiné Hárs Éva művészettörténész Martyn Ferenc festőművészről szóló munkája. Ennek megjelentetését az évkönyvben nem javasoljuk.

A Párt VII. Kongresszusa határozatában világosan – és számunkra kötelező erővel kimondotta, hogy „Pártunk kívánja és a nép elvárja, hogy az írók, művészek alkotásaikban helyesen ábrázolják korunkat, az új társadalmat építő embert, a szocializmus győzelméért küzdő népet.”

A munka megjelentetése a fentiekkel ellentétes művészeti irányzatot tenne ma-
radandóvá a múzeumi évkönyvben, amelybe amúgy nem illik bele.

Mindezeket figyelembe véve a múzeum évkönyvét a fentiek figyelembevételével javasoljuk kiadásra.

Palkó Sándor
vb. elnök”

Nem is jelent meg akkor Hárs Évától tanulmány az az évi évkönyvben. Martyn is magán érezve a művészetpolitika szorítását a kor más jeles művészeihez hasonlóan egy szabadabb műfaj, az illusztráció felé fordult. Az 1960-as évek vált egyértelműen a magyar grafika fénykorává. Csohány Kálmántól Würtz Ádámgig modern, expresszív rajzok készültek a magyar és egyetemes irodalom akkor olcsón és nagy példányszámban megjelenő kiadásaihoz. Martyn gyermekkori kedvenc könyvéhez, Cervantes *Don Quijotéjához* készített szuggesztív, vékony vonalú tusrajzokat, melyekről Hárs Éva hírt adott a *Művészet* 1960/4. számában. Az illusztrált könyv kiadása nem ment egyszerűen. „Napokban kaptuk vissza a fotóanyagot két sor írással, hogy: Mellélve köszönettel visszaküldjük a rajzokról készült fotókat. A szerkesztőbizottság döntése alapján sajnos nem tudjuk megjelentetni. Gondolom, elég könnyed és elegáns mozdulattal intézték el sok év fáradságos és mi tudjuk, milyen tiszta szándékú munkáját. Ferenc egy mosollyal vette tudomásul. Nekem kicsit megszorult a torkom.” – írta Martyn pécsi felesége Évának.²⁰ A mester, mint kiváló rajztehetség örömét lelte az illusztrálásban. Sorozatok álltak össze, a *Don Quijote* fent említett hatvan illusztrációját (1959, Magyar Helikon Kiadó 1962), Petőfi Sándor *Apostolához* (1961, Szépirodalmi Kiadó 1961), Flaubert *Bovarynéjához* (1962, Magyar Helikon 1963) készült rajzai követték, Mallarmé köl-

¹⁹ Dávid Katalin: *Vasfüggönyös kereszténység*. Budapest, 2017., 129.

²⁰ Martyn Klára levele Hárs Évának, Pécs, 1961. 12. 03.

A Vasarely-kiállítás rendezése Pinczehelyi Sándorral és Horváth Imre, a Szikra Nyomda kereskedelmi vezetője, aki a katalógus korrektúráját mutatja, 1976

Hárs Éva a Vasarely Alapítványnál Aix-en-Provence-ban, 1976

teményeihez készült rajzok (1963, Magyar Helikon 1964), majd Joyce *Ulysses*ének illusztrációi (1964–66, 1969) számos más irodalmi vonatkozású rajza mellett.²¹ Martyn szülővárosában, Kaposváron mutatták be először, még kiadás előtt a *Don Quijote*-rajzokat 1960-ban. Hárs Éván kívül hírét adták a művész tekintélyes barátai, őt tisztelő jeles szakemberek: Pataky Dénes, Dévényi Iván. Koczog Ákos már a Budapesti Helikon Galériában 1962-ben rendezett kiállításához írt bevezetőt. Tüskés Tibor a Mallarmé-illusztrációkról a *Dunántúli Napló*ban szövelt. Vayer Lajos művészettörténész professzor írását (aki a rajzokból bemutatott a XXXI. Velencei Biennálén) a *Jelenkor* közölte, ahol Hárs Éva a *Bovaryné*hez készült kísérő rajzokat méltatta.²² Tehát Martyn a kultúrpolitikai ingadozások ellenére mint nyughatatlan, örökké mozgó személyiség, akit Aczél György, és a megyei szervezet kultúráért felelős hivatalnokaként Takács Gyula védett,²³ nagy kapcsolati hálójában, kis mosolyszünetek között, de meghatározó szerepet játszott a művészeti közéletben, a Hárs Évával való együttműködésben. Kiállításai sorban nyíltak, sőt absztrakt képei is felbukkantak Budapesten, ahol lehetett – a modernizmus az építészetben elfogadott lett ekkor –, az Építészek Házában. „Nem a festők, mérnökök szervezték, tulajdonképpen zártkörű a kiállítás, Major Máté beszélt a megnyitón” – írta Hárs Évának.²⁴

A rajzsorozatok tehát a 3T idején a támogatott kategóriában nagy sikert arattak. A húszeszes példányszámban a Helikonnál, illetve a Képzőművészeti Alap Kiadónál megjelent illusztrált kötetek jól kihasználták a korszak egyedülálló lehetőségét. „Ma már körülbelül úgy rajzolkodok, ahogy lélegzem” – idézte a művész önvallomását Hárs Éva, aki a készülő nagymonográfia számára aktuálisan gyűjtötte, leírta, fotózta a rajzokat. Emberpróbáló feladat volt, s ha ezt akkor nem teszi meg, később a rajzok szétszóródásával lehetetlen lett volna. Egy részük állami vásárlással frissen múzeumba került: a JPM, MNG, PIM, BTM gyűjteményébe, ami jelzi a művész anyagi elismerését is. Joggal tárgyalt a Hárs a monográfiában lényeges külön egységként: *Az irodalmi művek illusztrációi és kísérő rajzai 1959 és 1972 között*. A *Jelenkor* gyakran közölt Martyn-rajzokat, sőt Ady centenáriumi évében, 1976-ban minden szám címlapján Martyn egy Ady-portréréja szerepelt, ezzel mintegy le is zárult a művész irodalomhoz kötődő fontos tevékenysége.

A grafika szabadabb, nyitottabb lehetőségei között újult meg az 1960-as években ez a műfaj, s ebből a pécsi művész ugyancsak kivette részét. A rajzok sikere és szélesebb elfogadottsága vezethette Hárs Évát ahhoz, hogy elővegye, publikálja Martyn első, megrázó rajz-sorozatát, mely húsz évvel azelőtt titokban készült.²⁵ A művészt Párizsból hazatérte után két évvel behívták a katonasághoz, és amikor néhány hónap után sikerült visszatérnie, eldöntötte, hogy nem vonul be többé, inkább Budapesten rejtőzködik. E nehéz időkben rajzolta meg jórészt egyedülálló naprakészséggel, tragikus vallomásként a fasizmus ábrázolását. A kilenc lapon megjelenő emberfaló, félelmetes, groteszk szörnyek horogkereszttel jelölve az iszonyú valóság jelképei. „Míg a lapokat forgatjuk, lényünk akaratlanul, öntudatlanul is feltöltődik izgalommal, haraggal, fájdalommal” – írta Hárs Éva, s ma már tudjuk, hogy benne láthatta saját megrázó, személyes emlékeit is. Ez teszi még hitelesebbé beleérező írását, melyben a groteszkalakok művészettörténeti előzményeitől Picasso *Guernicá*jáig és *Minotaurumachiá*jáig

²¹ Hárs Éva: *Martyn Ferenc életmű-katalógusa*. Somogy Megyei Múzeumigazgatóság, Kaposvár, 1985, 345–406.

²² Vayer Lajos: Martyn Ferenc könyvillusztrációi. *Jelenkor* 1963. 2.; Hárs Éva: Martyn Ferenc kísérő rajzai a Bovarynéhez. *Jelenkor*, 1964. 1.

²³ Aczél „szívélyes, baráti kapcsolatba került Martyn Ferenc képzőművésszel, gyakran felkereste otthonában”. Takács Gyula: Aczél György és a Pécs-baranyai kultúra a múlt század 60–70–80-as éveiben. *Pécsi Szemle* 2012. nyár, 104–117.

²⁴ Martyn Ferenc levele Hárs Évának Olaszországba. Pécs, 1962. 01. 13.

²⁵ Hárs Éva: A fasizmus szörnyetegei. Martyn Ferenc háborús vonatkozású műve. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1964, 334–338.

Séta Amerigo Tottal, 1978

Martyn Ferenc életmű-katalógusának előkészítése Takács Gyulával, 1982

vezeti a sort. Az állattörténetekként csak később, különböző művészi hozzáállásokban prezentált holokauszt-elbeszélések²⁶ szellemi elődei közé tartoznak ezek a rajzok, melyek az akkori kortárs képzőművészet kontextusába is beilleszthetők.

A rendszerváltás óta többszörösen kiadványokban és kiállításokkal górcső alá vett 1960-as években az Aczél vezette kultúrpolitika nagyobb nyitottságával élve vette elő Hárs Éva ezt a sorozatot, ami az évtized eleji ominózus vitákban még lehetetlen lett volna, hiszen a szürrealista, avantgárd tendenciák még fő ellenségnek számítottak. A polgári progresszió megítélése javult.²⁷ Martyn sorra ajánlhatta a múzeumnak még a két világháború közötti legprogresszívebb művészcsoporthoz, a KUT-ból jól ismert művésztársait. 1958-ban Hárs Éva rendezte meg így Gadányi Jenő tárlatát, melynek megnyitóján Martyn a „hosszú, kényeszerű hallgatásra ítelt” művészt személyes régi jó barátként köszöntötte. 1961-ben Bene Géza következett, 1964-ben Fenyő A. Endre és 1971-ben Barcsay Jenő. Hárs Éva 1966-ban a budapesti Dürer Teremben nyitotta meg Martyn kiállítását, Pécssett előadásokat tartott Martyn művészetéről, aki meg 1968-ban őt javasolta az MNG rajzkiállításának zsűrijébe, s amikor a rajzbiennálét Martyn Pécsre gondolta, rá kellett döbennie, hogy már többet nem kívánhat, mert „valóban agyonhajszolt teremtés”.²⁸

Hárs Éva akkori aktív korszaka legfontosabb munkájának a Martyn-monográfiát és gyanútlanul a művész által számára felmutatott és általa meglelhető művek katalógizálását tekintette. 1962–65 között MTA-aspirantúra alatt kutatta intenzíven a művész munkásságát, majd folyamatosan dolgozva rajta 1970-ben védte meg kandidátusi disszertációját. Ezután 1984-ig az MTA Tudományos Minősítő Bizottság Művészettörténeti és Régészeti Bizottságában aktívan tevékenykedett (a kandidatúrám alatt ennek magam is tanúja lehettem), amellet, hogy tagja volt az MTA Művészettörténeti Bizottságának, az ICOM Magyarországi Bizottságának és a Pécsi Akadémiai Bizottságnak. Egyedülállóan fontosnak találta, hogy a vidéken dolgozó, elsősorban múzeumi munkatársai tudományos fokozatot szerezzenek. Romváry Ferenc Gábor Jenőről tervbe vett disszertációja sajnos nem készült el. Az 1968-ban végzett Aknai Tamás, aki 1970 és 1982 között volt a JPM munkatársa, a Martyntól és Lantostól inspirált Pécsi Műhelyt dolgozta fel Hárs Éva támogatásával, és az aspirantúra után 1980-ban, tudtommal szakmánként legfiatalabbnak lett kandidátus. Hárs Éva méltán lehetett büszke arra, hogy a JPM hivatalosan „tudományos kutatóhely” lett.

Hárs Éva egyedülállóan igyekezett összefogni a képzőművészettel foglalkozó vidéki kollégákat Budapest központi szerepének ellensúlyozására, a gyűjtő, feldolgozó, kiállító, publikáló és népszerűsítő klasszikus muzeológiai feladatok koordinálására. 1967-ben Pécsre hívott össze egy találkozót, joggal tehetette, mert csak ott volt négy művészettörténész, három Esztergomban, kettő Székesfehérváron, egy-egy Szegeden, Szolnokon és Kecskeméten a múzeumokban. Az ekkor fejlődő vidéki képtárak jórészt egymástól elszigetelve dolgoztak és alakították ki gyűjtő- és munkakörüket. Hárs Éva felvetette, hogy a Dunántúlon nem voltak tartósan megszervezett művésztelepek, de létezik szerinte „dunántúli művészet”. Ide sorolta Borsostól Egryn át Vaszaryig az itt megforduló alkotókat. Ezekből – köztük természetesen Martyn példájából kiindulva – a Párizshoz kötődőket emelte ki: „Ez a francia igazodás a dunántúli sajátosságokkal ötvözve az alfölditől lényegesen eltérő fejlődést biztosított... vizsgálódásával, feldolgozásával még adósak vagyunk.”²⁹ Ennek az ötletfelvetésnek és az ülés végi határozati javaslatnak további sorsa

²⁶ Kisantal Tamás: *Türelő történetek*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2009.

²⁷ Standeisky Éva: Kultúrpolitika és alkotói szabadság. In: *Keretek között. A hatvanas évek művészete Magyarországon (1958–1968)*, katalógus. MNG, Budapest, 2017, 6–25.

²⁸ Martyn Ferenc: *Levelek Török Lajoshoz*. Szerk. Hárs Éva. Pécs, Művészetek Háza – Jelenkor Alapítvány, Pécs, 1999, 83.

²⁹ Hárs Éva: Képző- és Iparművészeti régióközpontok kialakulása. A vidéken dolgozó művészet-történészek tudományos feladatai. *JPM Évkönyv*, Pécs, 1967, 233–236.

homályba veszett, míg e regionális gondolkodás előzményét Várkonyi Nándor „Magyar Dunántúl” koncepciójában már megelhetjük.³⁰

Ami Hárs Éva Martyn-publikációit illeti, 1970-ben a Corvina Kiadó Művészet könyvtára alapvető sorozatában jelent meg kötete a festőről. Feltehetően a művész ösztönözte egy nagyobb monográfia kiadását, amelyen rajta is tartotta a szemét.³¹ Úgy vélem, hogy így történhetett az a ritka eset, hogy 1975-ben még nem egy lezárult teljes életút került terítékre. (Az életmű-katalógus 1985-ben még több mint 250 tételt közölt az 1975 és 1983 közötti időszakból.) Hárs Éva a zárzóban maga is rámutatott a történelmi távlat hiányára, a kutatás nyitott voltára, de joggal hangsúlyozta a művész ritka személyes segítségének fontosságát, ami nyilván elkötelezettséget is vont maga után, nemcsak Martyn hosszú életében, hanem az azutáni írásokban is. Tudjuk, hogy e szituációból nemcsak előny, hanem hátrány is származott.

A monográfia a kibontakozástól az illusztrációkig, az alkotó módszer 1960 utáni változásáig nyomon követte a művész munkásságát, beleértve a kollázsokat és a figuratív ábrázolások mellett az 1960-as évektől újra megszorodó nonfiguratív kompozíciókat egészen a kézirat lezártáig, 1974-ig. A mozgalmas, izgatott felületű elvont festmények mellett az 1972-től bontakozó új korszakban is hangsúlyozta a képek és a rajzok azonos jelentőségét, bizonyos motívumok továbbfejlesztését, akár úgy is, hogy a művész korábbi rajzát dolgozta át húsz év múlva „töreletlen alkotói frissességében”.³²

Az oeuvre-katalógus 1974 után is tovább készült Pécsen a művészettörténész és a művész ritka, naprakész, jó együttműködésével, de részben a Budapesten tartott művek eltitkolásával. (Az életmű-katalógusban 38 alkotás szerepel Földi Margit tulajdonaként.) A gigantikus munka összesen három évtizedes összegzésként önálló kötetben jelent meg 1985-ben. Hárs Éva elvégezte az adatrögzítést, a képleírások mellett a jórészt szignálatlan és dátum nélküli anyag ekkor közösen datált rendezését. A művek hátára azonosító szám és „Martyn” jelzéssel gumibélyegző került. Végül a 2643 tételhez még 33 darabos pótljegyzék is társult, az 1984-ig készült művekkel együtt. A bravúros gyorsasággal alkotó művész rajzainak, sőt vázlatkönyveinek katalógusba vétele ugyancsak emberpróbáló, kitartó munkát kívánt Hárs Évától. A szétszóródott, illetve a művész titkolózása miatt a pécsiek számára nem ismert művek felkutatása már hozott és még hozhat új felfedezéseket. Hogy egy életmű-katalógus összeállítása (főleg a számítógép előtti korszakban!) milyen nagy feladat volt, azt csak az tudja igazán értékelni, aki próbálta csinálni. (Magam Uitz Béla életében kezdtem ilyen munkába, melynek eredménye húsz év múlva került nyomdába, már jóval a művész halála után.³³ De fontos volt, hogy még életében kezdtem el. Így történhetett, hogy kitartó kérésemre előhozatta a családi szekrény mögött fia lakásán elrejtve őrzött nagy, absztrakt képeit, melyeket maga sem látott harminc éve, amikor formalizmus vádjával a sztálini börtönbe került. A műkereskedelemben néha ma is találkozom általam nem ismert művekkel, de felbukkannak sajnos a reprodukciók nyomán készített durva hamisítványok is.) Tehát egy életmű-katalógus mindig folyamatos kiegészítésre vár. Mivel eddig az aukciókon kevés Martyn-mű tűnt fel, további érdekességek is várhatók.

Martyn franciaországi műveinek megtalálása, feldolgozása jelentette a legnagyobb problémát. Amikor Hárs Éva ezt elkezdte az 1960-as években, az avantgárd kutatása itthon nem volt kívánatos, és a szocializmus utazási korlátozásai között csak háromévente lehe-

³⁰ Várkonyi Nándor *Pergő évek* című önéletírásában és a *Sorsunk* folyóirat szerkesztőjeként, ahol Martynnal együtt dolgozott, fölvetett egy német expanzió ellenes „tájtörténeti kísérletet”.

³¹ „A Hárs-féle monográfia nyomdai munkája halad tervszerűen” – írta 1974. 06. 17-én kelt levelében. Martyn Ferenc: *Levelek Török Lajoshoz*. Szerk. Hárs Éva. Művészetek Háza, Jelenkor Alapítvány, Pécs, 1999.

³² Hárs Éva: *Martyn Ferenc*, i. k., 231.

³³ Bajkay Éva: *Uitz Béla*. Képzőművészeti Alap Kiadó Budapest, 1987

tett turistaútlevelet igényelni. Ma alig értik, hogy milyen nehezen juthatott ki Párizsba az 1926–1939 között készült alkotások keresésére, melyeket Martyn elővigyázatosságból hagyott kint, s az őrök nevére is hallgatott. Martyn Klára révén akadt nyomra Hárs Éva, majd 1970 táján már a festővel együtt vizsgálhatta meg a régi ismerősénél, Marie Louise Rigaudianál a negyven évvel ezelőtt megőrzésre otthagyt és szerencsére még fellelhető képeket. Ezek beépültek az életmű-katalógusba. Egy részüket később sikerült hozzahozatni. Sőt Hárs Éva segítségével egy műgyűjtő házaspár 2000 után vásárolt meg és hozott haza tíz párizsi művet, köztük nagyméretű olajképeket, melyeket Budapesten a Köröndi Galériában 2007-ben láthatott a közönség.³⁴ 2010-ben Mészáros Flóra féléves párizsi ösztöndíjjal kutatott tovább, eltulozva a Martyn-életművet „elemző kutatások hiátusai”-t.³⁵ Új, illetve újnak vélt ismeretek birtokában finomított a korábbi datálásokon, elemezte a párizsi kortársak analógiás műveit. Néhol erőltetett, sőt a magyar mestert némileg degradáló képkel együtt publikált egy kis kötetet.³⁶ E legújabb kutatás azonban sajnos nem igazolta a megfogalmazott elvárásait, mert csak a párizsi korszak vége felé, főleg az Abstraction-Création csoporthoz kötődés nyomán keletkeztek az igazán egyéni, nagy művek. Igazat kell adnunk Mélyi Józsefnek abban, hogy „minden, ami később történt, sokkal fontosabb”.³⁷ Nem véletlen, hogy a művész maga is halogatta párizsi önálló tárlatát, nem érezve eléggé érettnek az anyagát, ezt igazolta az 1929-es budapesti tárlat kritikája is.³⁸ A párizsi korszak feldolgozása Hárs 1969-es részletes tanulmányában³⁹ és monográfiájában az egész viszonylatában nem tekinthető vázlatosnak, még ha, mint minden műben, vannak is benne pontatlanságok, hiányok, de pótolhatatlan segítségére volt maga a mester hozzászólásaival, korabeli jegyzeteivel, visszaemlékezéseivel, dokumentumaival. Már 1957-ben átadta például számára a Párizsból Török Lajoshoz, a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága elnökéhez (aki mások mellett Pécsről anyagilag segítette) 1926–44 között írt fontos kordokumentumnak számító leveleit. Ezeket Hárs Éva nemcsak felhasználta, hanem külön kötetben közre is adta.⁴⁰

A tartósan végzett kutatás és a publikációk mellett Hárs Éva gyűjteményes kiállításokat szervezett, természetesen akkor is a nehezen kiismerhető művésszel együttműködve. Organizált, szerkesztett, katalógusbevezetőket írt (Pécs 1969, Tihany 1970), segítette a budapesti átfogó tárlatot (1978 BTM). Martyn, ha valahol kiállítását nem megfelelően fogadták volna, inkább lemondta, nem adott másnak szabad kezét. A nagy bemutatókat követték a kisebb rajzkiállítások, Pécs (1971, 1979, 1980, 1981) mellett főleg Kaposvárott (1965, 1971, 1973, 1982), ahol költő-festő-múzeumigazgató barátja, Takáts Gyula gyakran fogadta. Máig kevésbé ismert, hogy a tatai várban (1979, 1982) Martyn maga szervezett kis tárlatokat második felesége révén.⁴¹ Oda és szülővárosába, Kaposvárra is adományozott fest-

³⁴ *Martyn Ferenc. Hárs Éva köszönő levelével.* Írta és szerkesztette Csák Ferenc. Katalógus, Köröndi Galéria Budapest, 2007.

³⁵ *Martyn Ferenc művészete egykor és ma.* Szerk. Mészáros Flóra. Konferenciakötet. Martyn Ferenc Alapítvány, Pécs, 2011.

³⁶ Mészáros Flóra: *Martyn Ferenc és Párizs.* Balassi Kiadó, Budapest, 2014.

³⁷ Mélyi József: Újraszerkesztés szükséges. In: *Artmagazin* 2014. 7. 63.

³⁸ Rabinovszky Máriusz: Művészeti relativizmus. Martyn Ferenc képeihez. *Nyugat* 1929. 21. 564–566.

³⁹ Hárs Éva: Martyn Ferenc és Párizsi Iskola. In: *JPM Évkönyv*, Pécs, 1969, 331–343.

⁴⁰ Martyn Ferenc: *Levelek Török Lajoshoz*, i. k.

⁴¹ Salamon Nándor: Martyn Ferenc és Tata. Egy kapcsolat dokumentumai. In: *Limes*. Tata, 2000. 1. 127–148. Martyn Tata városának, a Kuny Domokos Múzeumba 24 olajképet és 10 rajzot ajándékozott állandó bemutatásra. 1991-ben Martynné Dr. Földi Margit a neki adott Joyce-rajzokat Kilmain Ír Modern Múzeumának ajándékozta tovább, majd halála után a tulajdonában lévő művek a Szombathelyi Képtáré lettek előzetes szerződés szerint. Az anyagról lásd *Martyn Ferenc emlékkiállítás*. Rendezte Gálig Zoltán és Földi Margit. Katalógus. Szombathelyi Képtár, 1989

ményeket,⁴² valamint Szombathelyre is, ahol halála után 1989-ben rendeztek kiállítást Pécsen részben ismeretlen anyagából, második felesége, Dr. Földi Margit tulajdonából.⁴³

Az úgynevezett életmű-katalógusról büszke túlzással élő művészként Martyn így írt: „azt hiszem, az egyetlen hazánkban, amit el akarnak készíteni [...] úgy tervezik, hogy két-három részben az évkönyvbe kerülne, ami nagyon kockázatos, arról nem is szólva, meg-érem-e?”⁴⁴ A mesternek tetszett a fotókkal együtt (sajnos csak kis fekete-fehér dokumentumfotók kísérik, az akkor ismert csaknem minden alkotást közül a katalógus), és örült, hogy megjelent önálló kötetben fél évvel a halála előtt. Hárs az időrenden belül az alkotásokat a katalógusban tematikus, stiláris rendbe sorolta. „Külön műfaji csoportot alkotnak, önálló kronológiai rendben a szoborművek és porcelánok, valamint az a néhány portré, történeti arckép, amely 1942–81 között készült.”⁴⁵ Kezelhetőbb lenne egy szoros kronológiába rendezett katalógus, legfeljebb az éveken belüli műfaji elkülönítésekkel. A kiemelt illusztrációkon kívül a kosztümtervek, litográfiák, szitanyomatok és köztéri munkák a katalógus végére kerültek. A katalógust alapnak szánta a további munkához, segítve a lappangó művek, az esetleges hamisítások feltárását.

Hárs Éva pályáját végigkísérik Martynról szóló publikációi. A JPM Évkönyveiben rendszeresen megjelenő, korhoz és kutatásaihoz kötött aktuális írásain túl a kötetek (Corvina Kiadó, kismonográfia, 1970; Képzőművészeti Alap Kiadó, nagymonográfia, 1975; Helikon Kiadó, album, 1999) mellett kiemelten tanulságosak írásai a *The New Hungarian Quarterly* 1965/20, az *Acta Historiae Artium* 1968/3–4, a *Művészet* 1978/5 számában. „Az alkotó gondolat útját követve” az emlékezések rögtönzéseiként aposztrofálta Martyn sajátos, rejtett figurativitású absztrakcióját. A *Jelenkor* 1979/6 számában pedig a mester nyolcvanadik születésnapjára írt köszöntőben számunkra különösen érdekes okfejtése „Martyn Ferenc és a Janus Pannonius Múzeum” egyedülálló, gyümölcsöző kapcsolatáról.

Martyn pécsi életművének gondozását Hárs Évára bízta: „Végakaratomat annak az odaadó és pontos munkának ismeretében teszem meg, amelyet Dr. Hárs Éva életművem feldolgozása és dokumentálása érdekében 1955 óta megszakítás nélkül folytat és következőképpen annak legjobb ismerője.”⁴⁶ Megbízott benne, a törekeny alkatú, halk és nagyon határozott, szívós nőben, akit a folyamatos tenni akarás, szigor, tudatosság jellemezte.⁴⁷ Elégedettsége még a monográfia megjelenése előtti évben, 1974-ben abban fejeződött ki, hogy százhárom kiváló festményt (ebből kilenc párizsi), húsz szobrot és rajzsortozatot ajándékozott Pécsnek a korábbi tanácsi vásárlásokat követően. Ötven festménye és ötszáz grafikája a továbbiakban is folyamatosan kiegészülve egy önálló múzeumi egység létrejöttét eredményezte Pécsen. 1972-ben a dublini múzeumnak ír ősei emlékére ajándékozott ugyan, de a gyűjtőktől mániákusan elzárkózott. A Magyar Nemzeti Galériában is alig van alkotása. A művek visszatartása ma már világosan érezhető akadálya lett szélesebb körű ismertségének. Pécsi „adománya viszonzásaképpen a művek – egyelőre zártkörű – bemutatásával a Káptalan u. 6. műemléki környezetében önálló Martyn Múzeum létesült”,⁴⁸ ahol a művész műtermes lakosztályt kapott az emeleten. A földszinten mindenki számára látogatható tárlaton ötven rajz jelezte kiemelkedő grafikus tehetségét. „Az intim hangulatú kiállításon a rajzok kiegészítői Martyn 1943-ban tervezett és 1974–76-ban nemes

⁴² Lásd: *Martyn Ferenc emlékkiállítás*. Vaszary Képtár. Katalógus. Szerk. Géger Melinda. Kaposvár, 2016.

⁴³ Ma ezekkel együtt 250 mű, ebből 50 festmény van a Szombathelyi Képtár tulajdonában. Ezúton köszönöm Gálig Zoltán szíves segítségét.

⁴⁴ Salamon: i. m., 143.

⁴⁵ Hárs Éva: *Martyn Ferenc életmű-katalógusa*. 5., bevezető.

⁴⁶ Martyn Ferenc végrendelete 1983. 03. 14

⁴⁷ w.e. (Wallinger Endre): Dr. Hárs Éva. *Dunántúli Napló* 1975. 08. 24.

⁴⁸ Hárs Éva: *A Modern Magyar Képtár és gyűjteményei*. Kézirat, 1977.

anyagba öntött plasztikái.”⁴⁹ A kiállítási leporellóban Hárs Éva szavait közös hitvallásuként is érthetjük: „Előre meghatározott program szerint dolgozik, s a megkezdett utat mindig végigjárja”.⁵⁰ 1985-ben jelent meg a Martyn Múzeum-kötet, melynek bevezetőjében Hárs Éva a művész szabadságvágyából indult ki, kiemelve a víz, a hajó, a madár motívumait, melyekkel a legnehezebb ötvenes években is megőrizte művészi hitvallását. Martyn Ferenc 1986-ban meghalt, s a rendszerváltás után az épület egyházi tulajdonba visszakerülése miatt új helyet kellett keresni a végrendeletileg tovább gyarapodott múzeumi anyagnak. Az alkotó kikötése az volt, hogy a művek nem hagyhatják el Pécsét, és ötven műtárgyat állandóan ki kell állítani. A Káptalan utca 4. alatti múzeumépület földszintjén látogatható most is a Martyn-bemutató. A hagyatékot felügyelő Hárs Éva e döntéskor úgy nyilatkozott, „tudom, hogy a megoldásba Martyn is belegyezne”.⁵¹

(A tanulmány folytatása decemberi számunkban lesz olvasható.)

Martyn Ferenc, Hárs Éva és Mendöl Zsuzsa Siklóson, 1978

⁴⁹ Hárs Éva – Romváry Ferenc: *Modern Magyar Képtár Pécs*. Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 21–22.

⁵⁰ *Martyn Ferenc rajzainak állandó kiállítása*. Leporelló. Írta és szerkesztette Hárs Éva. Pécs, 1979.

⁵¹ Méhes K/ároly /: Martyn Ferenc – egy életmű utóélete. *Dunántúli Napló* 2003. 03. 11.